

Humanista tudós a diplomácia porondján

Szent-Györgyi Albert díszdoktorrá avatása a magyar-francia kapcsolatok tükrében

Szent-Györgyi Albert **„Remélem nem csupán érdemeim, hanem ama szándékom miatt is kapom e címet, hogy hozzájárulok a népeink közötti baráti és kulturális kapcsolathoz. Ha pusztán országom iránt érzett szeretetem az ok, nem érzem kisebbnek az érdemet.”**

Szent-Györgyi Albert

két okból is figyelmet érdemel ez az esemény. Az egyik ok, amely talán magától értetődő, a már-már kultikus tisztelettel övezett Sorbonne-nak az európai és a világ egyetemei sorában betöltött szerepével magyarázható, ami nyilvánvalóan emelte a kitüntetés értékét. A másik ok már valamivel összetettebb, a két világháború közötti magyar-francia kapcsolatokra vezethető vissza. Trianon után, különösen a 20-as években ezeket a kapcsolatokat a kölcsönös bizalmatlanság és elhidegülés jellemzi. A 30-as években ez a viszony megenyhül, az évtized végére pedig már-már baráti válik. A franciák – önös, vagy önzetlen célból – megpróbálják a dunai térséggel újra fogalmazni a kapcsolatukat. Azért, hogy Magyarországot eltereljék az egyre agresszívabbá váló Németország mellől, sorozatos gesztusokat tesz a francia diplomácia hazánk irányába. Meggyőződés szerint Szent-Györgyi díszdoktori címre való jelölése és az avatási ünnepségen megnyilvánuló megkülönböztetett figyelem és szeretet is ezen gesztusok sorába illeszthető. Ez alatt azt értem, hogy a kitüntetés mögött a tudományos szempontok mellett diplomáciai szempontok is szerepet játszottak. Saját kutatásom nem csupán a párizsi ünnepi avatásra terjedt ki, hanem annak a kulturális, diplomáciai háttérnek a vizsgálatára, ami a konkrét esetben, ha nem is teljes bizonyítottság mellett, de befolyásolhatta a francia szellemi élet e gesztusértékű kitüntetését.

1.A francia diplomácia útkeresése, nyitás Magyarország felé

A 30-as években mind politikai, mind kulturális síkon közeledés figyelhető meg Magyarország irányában. Molnos Lipót, a Párizsi Magyar Intézet igazgatója már egy 1932-ben kelt levélben leírja, hogy az akkori francia nemzetnevelésügyi miniszter, De Monzie milyen nagy érdeklődést mutat a magyarok iránt. Molnie elmondása szerint tudja, mekkora árat fizetett Magyarország 1920-as feldarabolásával. A magyar szellemi élet iránti érdeklődését önös érdekek is vezérlik, mint mondja azért, hogy „a francia gondolat hatását Magyarországra is minél nagyobb mértékben kiterjessze és eltávolítson Németországtól”. Molnos továbbá a kormány többi tagjának szimpátiáját is méltatja.¹(A magyar-francia szellemi együttműködés lehetőségei: 1(MOL K-757 44.cs. 9/3.t.)

Szent-Györgyi jelölése 1937-38-as tanév elején történik meg, ebből a szempontból tehát az 1937-es év vizsgálata perdöntő a számunkra. Még 1937 májusába egy bécsi konferencián a párizsi kamara külügyi bizottságának elnöke szorgalmazza Magyarországot, Ausztriát és a kisantant államok együttműködését a nyugati nagyhatalmak oltalma

alatt a formálódó Berlin-Róma tengelytől való távoltartás jegyében.

A külügyminisztériumba érkező levél ad hírt arról, hogy szeptember 30-án Mougras nagykövet felkeresi a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztert és közli vele,

hogy hazája kulturális egyezményt szeretne kötni Magyarországgal. Hangsúlyozza, hogy ez „kifejezetten baráti gesztus és komoly érdeklődés Magyarországot iránt”.²(MOL K-63 96.cs. 11/7t.)

Októberben jelentős mennyiségű, 15 000 könyvből álló adomány érkezik Franciaországból, melyet részben az Országos Széchenyi Könyvtárba, részben vidéki egyetemekre kerül. A Pesti Hírlap 1937 október 8-i cikkében maga Maugras francia követ nyilatkozik a következőképpen: „Nem csak tanulmányi eszközt akartak a magyar tudósok rendelkezésére bocsátani, hanem egyúttal bizonyosságát akarta adni Franciaország afeletti örömeinek, hogy a magyarok nagy rokonszenvvel viseltetnek a francia kultúra iránt.” Továbbá annak a kívánságának adott kifejezést, hogy ezen ajándék hozzásegíthet a magyar-francia szellemi közeledéshez.³ (Pesti Hírlap, 1937. okt. 8. 8.p.)

Két nappal később Márai, aki rendszeresen publikált az újságnak, ugyancsak a Pesti Hírlap hasábjain a Francia könyv címet viselő cikkében minden propagandától mentes aktusnak véli a közadományt és ekként fogalmaz: „A francia szellemet mi rokonszellemmel érezzük és mindig élvezzük, mindig becsüljük és szívesen ismerjük meg sajátosságait és változatait....”⁴ (Márai Sándor: *A francia könyv*. Pesti Hírlap, 1937. október 10., 5.p.)

Egy 1937-re vonatkozó, de 1938-ban kelt külpolitikai összefoglaló jelentésben a következő hangzik el: „Általában Ausztria és Magyarország a közvélemény tudatában, mint két egymásra utalt ország szerepel, amelynek sorsát a közvélemény rokonszenvvel kíséri. A sajtónak a Németországgal szemben évek óta használt beállítása, mintha Magyarország a germán törekvések előőrséje volna a Dunán, megváltozott. E helyett ma már a sajtó az osztrák és a magyar kormány törekvéseiben mind gyakrabban véli fölfedezni azokat a momentumokat, amelyek a hitlerista törekvésekkel szembeni ellenállásra mutatnak.”⁵ (MOL K-63 81/a t.)

Mindezekben, az elsősorban hivatalos szférákat érintő forrásokon túl jó néhány, a civil közösség szimpátiáját is érzékeltető eseményről tudunk. Ezt jelzik a gombamód szaporodó francia-magyar baráti társaságok, például a régi arisztokrata-konzervatív családból származó Lémery-féle Comité Franco-Danubien egyesület, vagy azok a magányos „civil diplomaták”, akik önnön lelkiismeretükből kifolyólag járták a világot és Magyarországot, hirdetőn a magyar nemzetet ért trauma fájdalomosságát. Ilyen személy volt például Desthieux újságíró, aki amolyan „francia Lord Rothermere-ként” még a szegedi egyetemen is tartott előadást.⁶(MOL K-63 96.cs. 11/7t.)

Szent-Györgyi előadást tart

Árulkodó lehet Márai Sándor 1938 augusztusában írt cikke, amelyben a francia-magyar kapcsolatok problematikáján keresztül a következőképpen nyilatkozik a kitüntetés háttéréről: *„...a magyar társadalom a franciákban látta Trianon egyik előidézőjét, a vad, öreg Clemenceau-ban látta a békeszerződések szellemének megtestesülését. Húsz éve, hogy a magyar közvélemény elfordult lélekben a francia lélektől. Igen, mondták a magyar középosztály türelmesebbjei, lehet, hogy a francia léleknek és kultúrának mélyebb és igazibb köze van a magyar lélekhez, mint a németnek, lehet, hogy a korszerű francia szellemiség rokonszenvezik az új magyar irodalommal, művészettel és tudományos kutatással: szép példája a békülékeny és engesztelő szellemnek, hogy a Nobel díjas magyar professzort, Szent-Györgyit a legnagyobb francia tudományos kitüntetéssel a Sorbonne díszdoktorságával jutalmazták.*⁷ (Márai Sándor: *A magyar lélek útja*. In.: Pesti Hírlap 1938. augusztus 7., 5.p.)

Ezek az események, dokumentumok csupán kiragadott példák abból az időszakból, amikor kapcsolataink Franciaországgal, ha látványosan is, de barátinak voltak nevezhetők. Az a tény, hogy Szent-Györgyi díszdoktori címre való jelölése éppen abban az időszakban történik meg, amikor Franciaország gesztusok sorát teszi Magyarország felé önmagában is érdekes, azonban, hogy a jelölést a Nemzetnevelésügyi Minisztérium mellett a Külügyminisztérium is támogatja, elképzelhetetlenné teszi, hogy mindebben diplomáciai szempontok ne érvényesültek volna.

2. A kitüntetés

A kitüntetésre Szent-Györgyi Albertet Tiffeneau orvosi kari dékán, M. Polonowsky, az életvegytan

professzora és Gabriel Bertrand nyugalmazott kémia professzor két minisztérium támogatásával jelölte.⁸(Ugyan Szent-Györgyi életművében Franciaország nem foglalt el meghatározó szerepet, korábbi pályafutása során is többször látogatott el a Sorbonne-ra előadásokat tartani végett, így jó kapcsolatokat tudott kialakítani a párizsi tudomány jeles képviselőivel.). A jelölést a Sorbonne egyetemi tanácsa 1938. május 9-én fogadta el.⁹(Centre des Archives Contemporaines, Fontainebleau CAC 20020476/399)

A díszdoktorrá fogadásra a tanévnyitóval egybekötött ünnepségen került sor, 1938. november 5-én, délután 3 órai kezdettel a Sorbonne dísztermében. Az ünnepségről Molnos Lipót a Magyar Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak küldött tudósításából tudhatunk meg részleteket. Beszámolója többek között érzékelteti azt a megkülönböztetett figyelmet, amit a francia közönség a magyar professzor irányába tanúsított. Ez az alábbi idézetből is kiderül: *„Szent-Györgyi professzort már belépésekor meleg tapsal fogadta a közönség. Roussy orvosprofesszor-rektor maga mellé ültette s különleges figyelmének az ülés alatt több ízben kifejezést adott. A beszédet a hallgatóság több ízben megszakította hangos éljenzésével és tapsával. Nagy taps fogadta azt a részt is, amelyben Szent-Györgyi professzor a hazájáról szólt, arról az országról, amely bár kiterjedésében kicsi, naggyá lett balsorsában, s még nagyobb lesz tudósainak és művészeinek munkája révén...”*

Az avatáson egyébként részt vett a francia nemzetnevelésügyi miniszter, Lebrun köztársasági elnök és a magyar kormány nevében Kuen-Héderváry Sándor párizsi magyar nagykövet is.¹⁰ (SZTE Szaklevéltára, Ferenc József Tudományegyetem Orvosi Karának iratai, 483/1938) A Szegedi Új Nemzedék c. napilap beszámolója szerint a mintegy 3000 főnyi közönség és a festői

díszgyenruhában pompázó rektor és dékánok előtt zajlott le az esemény. A köztársasági elnök megjelenése után felállva hallgatták meg a himnuszot, majd üdvözölték a díszdoktorokat. Az újság még egy kisebb incidensről is beszámolt, ugyanis Jean Zay, a Deladier-kormány nemzetnevelésügyi minisztere ellen a karzat egyik oldalán ülő diákság hangosan tüntetett, míg a karzat másik oldalán ülők, akik ezzel nem értettek egyet, a békesség szimbólumaként galambokat bocsátottak szabadon. Mindezek után az ünnepség folytatásában elhangzanak a díszdoktorokat méltató beszédek. Szent-Györgyiről Tiffeneau professzor mondott beszédet, aki röviden felsorolja pályája eddigi állomásait, majd összefoglalja kutatásai lényegét az alábbiak szerint: „1924-től a borostyánkősav oxidációjával foglalkozik, majd felfedezi egy különleges anyag létezését a növények egy peroxidot tartalmazó csoportjában, melyből redukáló tulajdonságokra következtetett. Ezt az anyagot később Cambridge-ben sikerül jobban feltérképezni, majd elnevezi hexuron savnak.” Közbevetőlegesen Tiffeneau párhuzamot von Szent-Györgyi és Pasteur kutatásai között, mondván, hogy felfedezésük több tudományterületen is új utat nyitott. Továbbiakban kifejti, hogy „Szent-Györgyit hazaszeretete Magyarországra hívja és Szegeden folytatja kutatásait. 1932-ben érik meg az igazi felfedezés, amikor is lelkes kollegái segítségével kiderítik, hogy a hexuron sav – amit aszkorbinsavnak nevez el – nem más, mint az antiskorbut vitamin, amely egyben az első vegytiszta vitamin. Ez pedig a sejttoxidációs folyamatokban elengedhetetlen katalizátorként működik, így nagy szerepet játszik az élettani folyamatokban.” Beszéde végén kiemeli, hogy Szent-Györgyi mindezekon felül céljaul tűzte ki a tudományok közötti kapcsolat szorosabbra fűzését, hogy „így őrződhesen meg az emberiség közös eszményképének fénye. Szent-Györgyiben nem csak a nagy kutatót, hanem az emberiség nagy barátját is tisztelhetjük”.¹¹ (SZTE Szaklevéltára, FJTE iratai 483/1938) Tiffeneau beszédéről megjegyzendő, hogy Szent-Györgyi Balogh Józseffel folytatott levelezései során még 1938 augusztusában – tehát az avatási ünnepség előtt – megkéri Baloghot, hogy küldjenek a Nouvelle Revue de Hongrie egyik számából egy életrajzi és szakmai beszámolót róla Tiffeneaunak, mint mondja azért, mert, „szegénynek rólam kell, hogy szónokoljon és ehhez forrásmunkát kért”.¹² (Balog József és Szent-Györgyi levelezése: OSZK Kézirattár 1/3005)

Pongrácz László, aki a Párizsi Magyar Intézet munkatársa volt a Vallás- és Közoktatási Minisztérium számára készített tudósításában az alábbiakat emeli ki a kitüntetéssel kapcsolatban: „A párizsi egyetem így fejezi ki nagyrabecsülését a C-vitamin felfedezőjének, aki nem csak felfedezte ezt a hallatlan értékű gyógyszert, de annak a sejt életfolyamataiban való szerepét is tisztázta. De Szent-Györgyi Albert díszdoktorrá avatásával a francia tudományos világ egyúttal Magyarország iránti baráti érzelmeiről is tanúságot tesz.” Tudósítását az alábbiakkal zárja: „Külföldön Szent-Györgyit nem csak, mint a C-vitamin feltalálóját ismerik, hanem úgy is, mint a nemzetközi tudományos szolidaritás fáklyavivőjét”.¹³ (MOL K-757 5.cs. 2/3.t)

Szent-Györgyi Albert akkori párizsi tartózkodása azonban nem merült ki az avatási ünnepségen való részvétellel. A Szegedi Új Nemzedék beszámolója szerint „a francia tuda-

mányos világ szombat óta az ünnepségek egész sorát rendezte. Szombat délután az egyetem orvostudományi kara, este pedig az egyetem valamennyi kara látta vendégül. Vasárnap délelőttben Roussy, az egyetem rektora adott ebédet a tiszteletére, este pedig az egyetem gyógyszerésztudományi kara adott a tiszteletére vacsorát. Kedden délután Miller (értsd: Müller, vagyis Molnos) egyetemi magántanár a Párizsi Magyar Intézet igazgatója adott teát a tiszteletére.”¹⁴ (Szegedi Új Nemzedék, 1938. november 9., 3.p.)

Ugyancsak Pongrácz László előadásából értesülünk arról, hogy az orvosi fakultáson egy előadást is tartott a magyar professzor, amelynek végén rendkívül meleg ünnepségekben részesítették.¹⁵ (MOL K-757 5. cs. 2/3.t.)

Hazautazása előtt Szent-Györgyi nyilatkozatot adott az MTI számára, amelyben háláját fejezte ki a díszdoktori kitüntetésért, egyben méltatta a magyar-francia szellemi kapcsolatok szorosabbra fűzésének szükségességét:

„A háború és az azt követő évek sajnos elválasztottak minket a francia kultúrától. Elérkezett azonban az ideje annak, hogy ezt a távolságot áthidaljuk és Magyarországot közelebb hozzuk a francia kultúrához. A párizsi magyar intézet ebben az irányban igen áldásos tevékenységet fejt ki. Ennek az intézetnek a külső keretei sajnos túl szerények. Sürgős szükségletnek tartom egy magyar diákokthon építését az egyetem keretein belül. Ilyen otthon felépítése a magyar világpropaganda egyik legfontosabb eszköze lenne. Az intenzív magyar propagandát létkérdésnek tartom. A magam részéről csak egy igazán hatásos propagandát ismerek és ez szociális és kulturális életünk kiépítése”. Párizsi vendéglátóihoz szólva elismerte, hogy e meleg fogadtatás nem csak személyének szólt, de egyúttal kifejezése volt annak, hogy Franciaország kezd megérteni, hogy mi magyarok csupán a tarthatatlan igazságtalanságot akarjuk kiküszöbölni. „Jogainkat akarjuk és azt, hogy szomszédinkkal való megértésben nyugodtan dolgozhassunk a nyugati kultúráért, amelyet sok évszázadon keresztül védelmeztünk.”¹⁶ (Szent-Györgyi professzor párizsi nyilatkozata. In.: Szegedi Új Nemzedék, 1938. november 10. 3.p.)

Ebből az idézetből is kiviláglik, hogy Szent-Györgyi Albert is érezte, tudta, hogy ez a megtiszteltetés nem csupán tudományos eredményeinek szól, hanem Magyarországnak és a francia kapcsolat mellett elkötelezett magyar tudósoknak.

Mindezen adatokkal, forrásokkal, idézetekkel szerettem volna bemutatni ezt a különleges díszdoktori avatást, amelynek körülményei azt igazolják, hogy azt nem lehet megítélni a két világháború közötti időszak és azon belül is a francia-magyar kapcsolatok, de Szent-Györgyi Albert világnézetének ismerete nélkül sem. Más megfogalmazásban azt mondhatnám, hogy nem lehet elvonatkoztatni a kitüntetés jelentőségét tekintve a két ország kapcsolatának alakulásától és Szent-Györgyi személyiségétől sem. Azt, hogy a professzor tudományos eredményei vagy diplomáciai motívumok játszottak-e nagyobb szerepet nem tudni, de hogy mindkettő szerepet játszott Szent-Györgyi Albert kitüntetésében az biztosra vehető. (A francia nyelvű források fordításában közreműködött: Pataki Flóra)

Kiss Róbert Károly